

R

Katarzyna Czeczot, IBL PAN

RUINY. MAPA

Ruina, której estetyka klasyczna i średniowieczna odmawiała atrybutu piękna (traktując ją przede wszystkim jako przedmiot wybrakowany i pozbawiony właściwych proporcji) w połowie XVIII wieku staje się przedmiotem estetycznym. Zniszczone zamki, szczątki świątyń budzą zainteresowanie nie ze względu na to, czym były; lecz jako niezależny obiekt o zawiłej, nieregularnej formie. Fascynują nie dlatego, że można dzięki nim wyobrazić sobie niegdysiejszą całość budowli, lecz dlatego, że obcowanie z nimi oznacza „zanurzenie w nieobecność” (Starobinsky 1964, s. 180).

Ruiny – jako nasycony znaczeniowo element pejzażu – pojawiają się najpierw, obok wiejskich chat i ozdobnych pawilonów, w sentymentalnych ogrodach zakładanych przeważnie przez damy z arystokracji na przełomie XVIII i XIX wieku. Malownicze rozwaliny ozdobiły parki Jabłonny, Rożnówki, Gucina, Wilanowa, Powązek. Właścicielka Puław, Izabela Czartoryska, ruiny zalicza do monumentów, które „miłe są oczom i sercu”. Ich zadaniem było nadać krajobrazowi charakter malowniczy, uczynić go miejscem „słodkiego dumania” (tu i powyżej za: Sinko 1978, s. 27 n.). Na początku XIX wieku poetyka sentymentalna zaczyna tracić na znaczeniu, a przedstawienia zniszczonych budowli stają się częścią imaginarium romantycznego. Na tym gruncie zaś możemy, najogólniej rzecz biorąc, wyodrębnić trzy dyskursy, w kierunku których podążają przedstawienia ruin. Z gotycyzmem więc, zapoczątkowanym przez jeszcze XVIII-wieczne powieściopisarstwo, współistnieje poetyka romantycznej melancholii oraz język refleksji historiozoficznej. W literaturze polskiej ten ostatni wykształca swój dodatkowy odłam, czyniąc ruiny jednym z podstawowych tropów retoryki mesjanistycznej – rozumiane jako grób i kolebka utraconej ojczyzny wpisują się one w opowieść o przyszłym odrodzeniu Polski.

Niestety, próby odwzorowania powyższego podziału w formie mapy nie przynoszą zadowalających rezultatów. Można wprawdzie zauważyć pewne prawidłowości, jak na przykład fakt, że gotycyzujące obrazy ruin będą odnosić się w dużej mierze do terenów Ukrainy, gdzie miejsca takie jak Kaniów czy Tajkury zyskiwały status miejsc przeklętych, noszących ślady krwawych zbrodni. Jednak konsekwentnie sporządzany katalog tego rodzaju okazuje się niemożliwy. Gotycki wszak sztafaż stosuje Zygmunt Krasiński w tekstach dotyczących Opinogóry, gotyckich elementów nie brakuje również w *Królu zamczyska*, powieści Seweryna Goszczyńskiego, której akcja toczy się w Odrzykoniu.

Ruiny jako trop dyskursu melancholijnego wydają się istnieć zupełnie poza geograficznymi podziałami. Związane nieodłącznie z figurą „ja – ruina” stanowią rodzaj przestrzeni duchowej i jako „forma konceptualizacji mitu autobiograficznego”, mówiąc słowami Grażyny Królikiewicz (1993, s. 109), funkcjonują niejako niezależnie od topografii. U Krasińskiego tą przestrzenią duchową bywa niejednokrotnie rzymska Kampania. Jednak,

Ruiny na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej
 (© Wydawnictwo Kartograficzne Polkart, Michał Siwicki)

często w tych samych nawet tekstach (np. w *Adamie szaleńcu*), staje się ona przedmiotem refleksji historycznej i kreowana jest na miejsce będące jawnym dowodem istnienia dziejowej sprawiedliwości. Nie można tu zresztą nie zauważyć, że to właśnie upadek Rzymu służy Krasińskiemu jako metafora dziejów imperium rosyjskiego. W *Irydionie* zyskuje on podobne znaczenie co Bałakława z sonetu Mickiewicza, której opis poeta przekształca w przesłanie, że „impera pożerające narody stają się ruiną ruin” (tamże).

Mapa powstała przede wszystkim na podstawie utworów poetyckich, relacji podróżniczych, albumów. Teksty i obrazy pochodzą w znakomitej większości z pierwszej połowy XIX wieku. Wśród autorów literackich przedstawień znajdują się: Ryszard Berwiński, Aleksander Fredro, Seweryn Goszczyński, Michał Grabowski, Zygmunt Krasiński, Józef Ignacy Kraszewski, Adam Mickiewicz, Julian Ursyn Niemcewicz, Juliusz Słowacki, Władysław Syrokomla. Wśród wizualnych: Wojciech Gerson, Franciszek Ksawery Lampi, Jan Matejko, Napoleon Orda, Józef Peszka, Józef Szermentowski, Zygmunt Vogel.

BIBLIOGRAFIA

Królikiewicz Grażyna, 1993, *Terytorium ruin. Ruina jako obraz i temat romantyczny*, Kraków.
 Sinko Zofia, 1978, *Gotyki i ruiny w wyobraźni literackiej epoki oświecenia*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 9.
 Starobinsky Jean, 1964, *La mélancolie dans les ruines*, w: tegoż, *L'invention de la liberté 1700–1789*, Genève.